

ЦІШКА ГАРТНЫ І «НАША НІВА»

Цішка Гартны (Зміцер Хведаравіч Жылуновіч) – паэт, празаік, публіцыст, драматург, літаратурны крытык, дзяржаўны і грамадскі дзеяч, першы старшыня часовага ўрада Савецкага Беларусі, правадзейны член Акадэміі навук Беларусі. Цікавай старонкай яго шматграннай дзейнасці з’яўляецца супрацоўніцтва з газетай «Наша ніва», якое ў многім прадвызначыла творчы лёс Цішкі Гартнага.

Зм. Жылуновіч нарадзіўся 4 лістапада 1887 г. у мястэчку Капыль Слуцкага павета ў сям’і бедных сялян-чорнарабочых. На адзінаццатым годзе жыцця ён пайшоў у пастухі-найміты, пасабляючы грашмыма сваім бацькам. Першапачатковую адукацыю атрымаў дома, потым вучыўся ў «дарэктараў», хатніх настаўнікаў. У 1902 г. ён паступіў у двухкласнае Капыльскае народнае вучылішча, якое закончыў у 1905 г. У лютым 1906 г. уладкаваўся на працу ў гарбарную майстэрню ў родным мястэчку.

Зм. Жылуновіч рана далучыўся да рэвалюцыйнай дзейнасці, захапіўся работніцкім рухам. Упершыню трапіўшы ў 1904 г. на мітынг сацыял-дэмакратаў, ён на доўгі час звязаў свой лёс з Капыльскай сацыял-дэмакратычнай арганізацыяй, стаў адным з найбольш дзейных яе сяброў. Ён удзельнічаў у маёўцы 1904 г., у дэманстрацыях 1905 г. Гэта паслужыла галоўнай перашкодай пры паступленні ў 1906 г. у Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю, куды Зм. Жылуновіча не прынялі з-за адсутнасці даведкі пра добранадзейнасць.

Рэвалюцыйная дзейнасць скіравала Зм. Жылуновіча да напісання вершаў. Першыя яго літаратурныя спробы былі на рускай мове. Са сваімі вершамі ён восенню 1905 г. паехаў у Кіеў, дзе хацеў апублікаваць там творы і ўладкавацца на працу, аднак яго спадзяванні не спраўдзіліся. Ён працягвае пісаць вершы, але маладога аўтара бянтэжыць цяжкасці з рускай мовай. «Здавалася мне, што знаў я яе добра, бо разумеў усё чытанае, гутарыў, хоць і з акцэнтам, усё ж нядрэнна, а пішучы – даводзілася шукаць слоў» [1, с. 129] – успамінаў пазней Цішка Гартны. Адночы ў яго адбылося выпадковае знаёмства з беларускім друкаваным словам. Восенню 1905 г. у Капыль трапілі нелегальныя брашурны і лістоўкі сацыялістычнай грамады на беларускай мове. «Яснасць сэнсу дзякуючы даступнасці і зразумеласці мовы вельмі кранулі мяне, – згадваў Цішка Гартны. – Я ўбачыў, як бы лёгка было праз беларускую літаратуру весці прапаганду ў беларускіх мястэчках і вёсках. Аднак, апроч некалькіх пракламацый і брашур пра зямлю, больш нічога да мяне не папала. Дастаць жа што-кольвечы новае на беларускай мове я не ведаў, дзе і як » [1, с. 129].

У Капыль мела доступ прапагандысцкая літаратура пераважна на рускай мове. Газета «Наша доля» не трапіла ў Капыль ніводным нумарам, а з «Наша нівай» Цішка Гартны пазнаёміўся толькі летам 1908 г. Падзея гэта стала паваротнай у яго жыцці, моцна паўплывала на яго літаратурную, журналісцкую і рэвалюцыйную дзейнасць.

«Прачытаўшы «Наша ніву» ад назвы да подпісу рэдактара, я быў у захапленні, – пісаў Цішка Гартны. – Мне здзіў не яе змест, не цікавасць раскладзенага ў ёй матэрыялу, а, галоўным чынам, даступнасць яе, яе блізкасць «духу» вакольнага беларускага жыцця, нарэшце, самы факт друкавання яе на беларускай мове. Апошняе было для мяне адкрыццём. Да гэтага часу я не мог сабе ўявіць, каб тая мова, на якой гутарылі мае бацькі, сяляне, але якой не відаць было ў кніжках, у школе, у абыходзе крыху бывалых людзей, каб на гэтай мове можна было друкаваць газету... «Наша ніва» ўсім прыйшлася да густу, стала блізкай і цікавай» [1, с. 130–131].

Цішка Гартны на той час быў беспрацоўным і не мог выпісаць «Наша ніву» але як толькі пайшоў на працу, з першай палучкі выпісаў газету, атрымліваў яе кожны тыдзень і кожную нядзелю чытаў сваім сябрам.

Ён адразу заўважыў, што расійскія газеты, якія прыходзілі ў правінцыю, былі далёка ад таго, каб «раскалыхаць пачуццё пратэсту супраць катаржнага царскага ладу» [1, с. 131], яны не краналі «жыцця Беларусі ў яго сялянскіх пластах», не былі сапраўдным адбіткам беларускай рэчаіснасці. У той час як «Наша ніва» ў кожным нумары «прыносіла свайму чытачу сотні допісаў з шматлікіх беларускіх мястэчак і вёсак», «баразніла глухое беларускае жыццё і падносіла ў дробных фактах яго цікавы рух, яго твар...» [1, с. 131].

Самым цікавым для Цішкі Гартнага было чужую родную мову ў друкаваных у газеце вершах. Ён адзначыў, што першыя беларускія вершы, працытаныя ў «Наша ніве», зрабілі на яго «сапраўды галавакружнае ўражанне і ўсё ў яго нутры раптам перавярнулася», і цяга пісаць па-беларуску цалкам завалодала ім. Асабліва ўразілі вершы Янкі Купалі і Якуба Коласа. Напісаныя Гартным творы на расійскай мове здаваліся яму цяпер «ашурпатымі, чэрствымі і бяздушнымі», у іх наглядалася нейкая штучнасць [1, с. 132]. Нарадзілася жаданне паспрабаваць пісаць па-беларуску. Так з'явіўся першы беларускі верш «Бяздольны», надрукаваны ў студзені 1909 г. у газеце «Наша ніва» (№ 2) з прысвячэннем Янку Купалу.

Цішка Гартны захацеў пабыць ў рэдакцыі «Наша нівы», пагутарыць з яе кіраўнікамі і больш канкрэтна выявіць сабе перспектывы, грунтоўнасць і сэнс пастаўленых ёю заданняў [1, с. 136]. Ён марыў пабачыцца з Янкам Купалам і Якубам Коласам. Паводле яго слоў, «хацелася пагаварыць, пачуць думкі кожнага з іх пра тое, што заставіла іх пісаць па-беларуску і як яны глядзяць на падняты імі лозунг адраджэння Беларусі» [1, с. 136].

У жніўні 1909 Цішка Гартны прыехаў ў Вільню. Ён наведваў рэдакцыю «Нашай нівы» пазнаёміўся з некаторымі яе супрацоўнікамі (рэдактарам Аляксандрам Уласавым, Ядвігіным Ш., Сцяпанам Нагурскім, Сяргеем Палуянам, Іваноўскім і інш), атрымаў пэўнае ўяўленне пра іх. Ён зразумеў, што яго мары застацца на працу ў рэдакцыі «Нашай нівы» безнадзейныя [1, с. 138]. Таму з дапамогай Сцяпана Нагурскага ўладкаваўся на завод Гецава, а пасля працы амаль кожны дзень заходзіў у рэдакцыю «Нашай нівы». З Нагурскім яны абмяркоўвалі пытанні рабочага жыцця, настрою рабочых, іх матэрыяльнага становішча. З Сяргеем Палуянам, які належаў да ўкраінскіх сацыял-дэмакратаў, яны ўсебакова абгаворвалі становішча беларускага нацыянальна-сацыялістычнага руху, палажэнне «Нашай нівы» і палітычныя напрамкі, настрой сяброў рэдакцыйнай клетгі”. Па словах Гартнага, «абодвух нас не задавальняў слабы радыкалізм кіраўнікоў газеты і інтэлігенцкая адмежаванасць ад рабочых» [1, с. 140].

У хуткім часе Цішка Гартны вырашыў пакінуць Вільню. Гэта было выклікана немагчымасцю застацца працаваць пры рэдакцыі «Нашай нівы», адсутнасцю ў Вільні Янкі Купалы і Якуба Коласа, некаторай холаднасцю ў адносінах паміж паасобнымі сябрамі рэдакцыі і жаданнем вандраваць. Яшчэ да прыезду ў Вільню Гартны меў намер аб’ехаць шэраг месц з гарбарскай прамысловасцю [1, с. 141], вывучыць жыццё гарбароў, завязаць сувязь з рабочымі. У 1909–1912 гг. у пошуках працы Гартны аб’ездзіў многія гарады Беларусі, Украіны, Літвы і Латвіі.

Супрацоўніцтва Цішкі Гартнага з «Нашай нівай» было надзвычай плённым. У 1909 г. Гартны публікаваўся амаль у кожным нумары. Сярод яго матэрыялаў найперш былі допісы, нататкі. Яны змяшчаліся ў рубрыцы «З Беларусі і Літвы. Ад нашых карэспандэнтаў». Тут пазначалася месца, адкуль дасылаўся матэрыял. У 1909 г. Гартны дасылаў свае карэспандэнцыі з Капыля, падпісваў іх псеўданімам Цішка Гартны. У газеце друкаваліся яго вершы, а таксама яго абразкі, апавяданні, напрыклад, «Думкі. Пасвячаю Якубу Коласу – песняру народнаму» (№ 2), «Скошаны луг» (№ 31), «Думкі беларуса» (№ 33).

У 1910 г. Цішка Гартны адпраўляе свае матэрыялы з Магілёва і падпісвае іх псеўданімамі Цішка Гартны, Гартны, Цішка. Тут карэспандэнцый менш, чым у 1909 г., затое больш друкуецца праявічных твораў і вершаў. У 30-м нумары за 1910 г. апублікаваны верш «Не хістайся дуб зялёны», прысвечаны Якубу Коласу, у № 39 – верш-прысвячэнне Альберту Паўловічу «Як гляжу я на сіняе неба...».

У № 47 ад 12 лістапада 1910 г. у рубрыцы «Лісты ў рэдакцыю» надрукаваны віншаванні «Нашай ніве», што адзначала чацвёртую гадавіну з дня выпуску першага нумара. Побач з вершамі-віншаваннямі Максіма Багдановіча, Алеся Гаруна, прывітанні ад чытачоў, ад Ігната Буйніцкага

змешчаны верш Цішкі Гартнага «Ахвярую «Нашай ніве» ў чатырохлетнюю яе гадаўшчыну», які пачынаўся так:

Ад братняга сэрца і шчырай душой

Вітаю я родную «Ніву».

Ты ззяеш праменьнямі зоркі начной

Над беднай, убогай краінай,

Пакрытай імглою цямливай.

У карэспандэнцыі ад 2 верасня 1910 г. (№ 36), дасланай Гартным з Магілёва, паведамляецца пра пажар, што знішчыў амаль усе гарбарні, у якіх выраблялі жоўтую скуру. У выніку падскочылі цэны на гэты тавар, а гарбары засталіся без працы. Допіс сведчыць аб тым, што Гартны сапраўды цікавіўся станам гарбарнай справы. У № 49 ад 3 снежня надрукаваны верш «З песень гарбара». У № 52 ад 25 снежня за подпісам Цішка Гартны апублікаваны артыкул «Леў Талстой у памяці мужыкоў беларусаў».

У 1911 г. у «Нашай ніве» публікуюцца творы Цішкі Гартнага, дасланыя з Вількаміра, Дзвінска, Магілёва. Сярод іх вершы «Лясун» з цыкла «Начныя чары» (№ 5), «Надзея» (№ 13), «Любоў» (№ 16), «Дружна з ахвотай...» (№ 23), «Загудзі ты вецер», «Песні жніі» (№ 30), «Я – асобны свет (Ахвярую Влосту)», абразок «Завяўшая краса» (№ 39) і інш.

Супрацоўніцтва Цішкі з «Нашай нівай» працягвалася ўвесь перыяд яе існавання, нягледзячы на тое, што ён быў карэспандэнтам бальшавіцкай газеты «Правда», супрацоўнічаў з іншымі выданнямі. Пасля закрыцця «Нашай нівы» (жнівень 1915 г.) ў лютым 1916 г. у Вільні пачала выходзіць газета «Гоман». У Петраградзе з лістапада выдаюцца газеты «Светач» і «Дзянніца» – грамадская і літаратурная газета на беларускай мове, рэдактарам-выдаўцом якой быў Цішка Гартны. Газета працягвала дэмакратычныя традыцыі «Нашай нівы», змяшчала матэрыялы пра цяжкае становішча Беларусі ў Першую сусветную вайну, ставіла пытанні пра развіццё асветы, увядзення ў школах навучання на роднай мове, абмяркоўвала пытанні беларускай граматыкі. Друкаваліся творы Ц. Гартнага, К. Буйло, Х. Чарнышэвіча, А. Паўловіча і інш. Газета выдавалася з 1 лістапада да 31 снежня 1916 г., усяго выйшла сем нумароў.

Такім чынам, газета «Наша ніва» шмат дала Цішку Гартнаму як літаратуру, публіцысту, рэдактару-выдаўцу, паўплывала на яго рэвалюцыйную дзейнасць. Дзякуючы «Нашай ніве» ён адчуў дзейнасць беларускага друкаванага слова, мілагучнасць беларускай мовы, у Цішкі Гартнага абудзілася жаданне пісаць па-беларуску, ён захапіўся ідэяй беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння.

Літаратура

1. Гартны Цішка. Дваццаць гадоў назад // Успаміны пра Цішку Гартнага. – Мн.: Маст.літ., 1984. – 175 с.